

УДК 341.1

КОРУЦ УЗ.

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД: ПРОБЛЕМИ ПОКАРАННЯ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

Проведено аналіз норм Римського статуту міжнародного кримінального суду щодо меж юрисдикції останнього. У статті здійснюється правова характеристика діяльності Міжнародного кримінального суду в сфері протидії та покарання за міжнародні злочини. Розглянуто вплив Римського статуту міжнародного кримінального суду на систему національної кримінальної юстиції.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, кримінальна юстиція, кримінальний процес, міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру.

Проведен анализ норм Римского устава международного уголовного суда относительно границ юрисдикции последнего. В статье анализируется деятельность Международного уголовного суда в сфере противодействия и наказания за международные преступления. Рассмотрено влияние Римского устава международного уголовного суда на систему национальной уголовной юстиции.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, уголовная юстиция, уголовный процесс, международные преступления, преступления международного характера.

This article shall be devoted to the analysis of the norms of the Rome Statute of International Criminal Court concerning the frameworks of the jurisdiction of the last international crimes is conducted. The article analyzes the activities of the International Criminal Court in the sphere of counteractions and punishment for international crimes. The influence of the Rome Statute of the International Criminal Court in the system of national criminal justice is examined.

Key words: International Criminal Court, criminal justice, criminal procedure, international crimes, international crimes.

Вступ. Демократичний світ визнав людське життя як найвищу цінність держави, тому цілком логічно, що в рамках міжнародних відносинах такий ціннісний орієнтир не лише зберігається, а набуває особливого значення з огляду на відносини громадянства, національну чи етнічну приналежність людини тощо. Хоча Міжнародний кримінальний суд належить до досить вузької сфери реалізації міжнародних відносин, його наявність та ефективна діяльність суттєво визначають стабільність сучасного світового порядку.

Як і будь-яка інша судова міжнародна інституція, Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) є елементом системи захисту міжнародного права. У цьому аспекті питання юрисдикції та реальності і дієвості правового впливу МКС посідає важливе місце в системі міжнародного правопорядку.

Сучасне міжнародне право базується на принципі «міжнародної справедливості», про що свідчить преамбула та ст. 1 Статуту ООН. У самому ж Статуті містяться чіткі посилання на принципи «справедливого судочинства» (ст. 24) та «справедливості рішення» такого судочинства (ст. 35) [1]. Показово, що значення створення МКС і розробка його принципів діяльності проходила із залученням широкого кола держав і в межах ООН, що свідчить про широке розуміння «принципу співробітництва заради міжнародної справедливості».

Проблематика пошуків теоретико-методологічного обґрунтування засад діяльності міжнародного кримінального суду та його юрисдикції знайшла своє відображення в роботах багатьох вчених, зокрема М.В. Буроменського, М. Гнатовського, Дж. Демпсі, Н.В. Дрьоміної, М.І. Пашковського, В. Шабаса тощо.

© КОРУЦ УЗ. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та європейської інтеграції (Тернопільський національний економічний університет)

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз меж юрисдикції Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних судових інстанцій кримінально-процесуального спрямування в контексті практичної реалізації принципу компліментарності, закладеного в міжнародному кримінальному праві.

Результати дослідження. Система боротьби і протидії міжнародним злочинам у світі привела до міжнародно-політичних пошуків подолання та протидії вчиненню таких злочинів. Так, набули поширення пошуки шляхів притягнення винних до відповідальності та засудження злочинців за допомогою широкого співробітництва держав на міжнародному рівні. Досить тривалий час велися пошуки цивілізованого з'ясування питання протидії війнам, попередженню та засудженню за вчинення злочинів, об'єкт складу яких поширюється на народи та нації, а суспільна небезпека та наслідки яких є значними для всього світового співтовариства [2, с. 13].

Р. Вілсон вважає, що протидія міжнародним злочинам призвела до створення трибуналів *ad hoc* і постійного міжнародного кримінального суду, який став першим з органів новітнього міжнародного права та інструментів міжнародної судової відповідальності за вчинені дії [3, р. 192].

17 липня 1998 р. залишилось у світовій свідомості і в історії міжнародного права як момент докорінної зміни концепції міжнародної кримінальної юстиції: саме цього дня в Римі 120 держав-членів Організації Об'єднаних Націй підписали договір про створення першого в історії Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Суд покликаний виносити рішення в індивідуальному порядку щодо осіб, яких звинувачено у вчиненні міжнародних злочинів.

МКС діє з 1 липня 2002 р., після того, як 11 квітня 2002 р. понад 60 держав на спеціальній церемонії в штаб-квартирі ООН підписали Римський статут.

Найголовнішим здобутком нового механізму діяльності щодо засудження осіб, котрі вчинили міжнародні злочини, є три фактори:

Універсальна паритетність учасників Статуту. Суд є постійно діючою та саморегуючою структурою, що позбавляє його можливостей стати заручником політичної ситуації у руках «могутньої більшості цивілізованих націй». Рада Безпеки ООН, відповідно до чинних міжнародних угод і практики, яка склалася, є вирішальним органом у створенні трибуналів *ad hoc* і зазвичай є заручницею її постійних членів, де політична узгодженість та зацікавленість усіх держав гарантує ухвалення позитивного рішення. У разі відсутності узгодженості або загрози інтересам одного з учасників таке рішення ветоється самим зацікавленим учасником. МКС позбавлений такого політичного впливу держав і є паритетним для всіх учасників.

Нейтральність судового процесу. Суд визначає процедуру розгляду та підготовки справи «нейтральними та неупередженими» співробітниками суду. На відміну від Нюрнберзького і Токійського процесів, судді та співробітники розгляду не є представниками держав і народів, проти яких злочини, що гарантує повний нейтралітет і неупередженість розгляду.

Компліментарність до національної системи правосуддя. Суд не заміщає повністю систему національної кримінальної юстиції, ані в частині матеріального, ані процесуального законодавства, а покликаний гарантувати «справедливий розгляд» у випадках, коли держави не змогли притягнути осіб до відповідальності. Сама ж система здійснення покарання залишається на виконання відповідної держави.

За Статутом, держави-учасниці звузили юрисдикцію МКС до найтяжчих злочинів, які зачіпають інтереси міжнародної спільноти загалом. До таких злочинів, згідно з положеннями ч. 2 Римського Статуту, зараховують:

- злочини геноциду (ст. 6);
- злочини проти людяності (ст. 7);
- воєнні злочини (ст. 8);
- злочини агресії (ст. 5) [4].

Міжнародний кримінальний суд розпочав свою практичну діяльність у 2002 р. Незважаючи на те, що цей орган міжнародної юстиції є ще досить молодим, ми вже маємо змогу оцінити його ефективність і виокремити певні проблеми, пов'язані з його діяльністю.

Дискусійним є питання універсальної юрисдикції МКС, оскільки як будь-який міжнародний договір, згідно зі ст. 34 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., Римський Статут створює юридичні обов'язки лише для учасників такого договору. Враховуючи мету та правову природу створення такої системи міжнародної юрисдикції щодо масових суспільно небезпечних діянь, можна стверджувати про певне розуміння юридичної обов'язковості самого сенсу застосованого права.

Міжнародний Суд ООН, розглядаючи справу Нікарагуа проти США, постановив у Рішенні від 27 червня 1986 р.: «Відповідно до ст. 1 Женевської конвенції «не порушувати»

та «забезпечити непорушність» Женевської конвенції у «будь-яких випадках» [5], тим самим підтвердивши імперативну норму звичаєвого права.

Як зазначає українська дослідниця діяльності МКС Т.Л. Сироїд, запобігання злочинам, віднесені до юрисдикції Суду, відповідає інтересам держав, оскільки йдеться про найтяжчі злочини, які зачіпають інтереси усього світового співтовариства. У цьому зв'язку суттєве значення має всебічна співпраця держав із Судом з метою дати йому змогу виконати покладені на нього функції й повноваження [6].

Згідно з положенням Статуту МКС, усе чіткіше окреслюється думка, що зобов'язання за цим Статутом і зазначені в ньому злочини можуть вважатися нормами *jus cogens* загального міжнародного права. Це може призвести до того, що найближчим часом, незалежно від того, ратифікувала держава Римський Статут чи ні, його юрисдикція буде на неї поширюватися.

Разом із тим варто зазначити, що в ст. 11 вказаного Статуту прямо закріплюється принцип юрисдикції «*ratione temporis*», за яким МКС має юрисдикцію тільки щодо злочинів, скоєних після набрання чинності цим Статутом. Якщо будь-яка держава стає учасницею цього Статуту після його вступу в силу, МКС може здійснювати свою юрисдикцію лише щодо злочинів, скоєних після набрання чинності цим Статутом для цієї держави [8].

На цьому аспекті варто наголосити, адже, говорячи про юрисдикцію МКС варто мати на увазі, що вона поширюється на країни, в яких цей Статут набирає чинності. Отже, є два етапи долучення держави до системи міжнародної системи правосуддя в кримінальних справах: підписання Статуту та його ратифікація. Говорячи про Україну, варто зазначити, що наша держава лише підписала, але не ратифікувала Статут, хоча існує законодавча ініціатива щодо його ратифікації, оскільки це одна з вимог демократичного світу для повноцінного прийняття України, зокрема і до її повноцінної інтеграції з ЄС.

Отже, питання юрисдикції МКС та дії Римського статуту МКС має важливе значення для імплементації інституту міжнародного переслідування за кримінальні злочини в правове поле будь-якої країни, але при цьому міжнародне кримінальне переслідування за наведені в ст. 5 Статуту злочини може відбуватися не лише під егідою МКС, але і в рамках спеціально створених міжнародних трибуналів. Така ситуація мала місце зокрема щодо Югославії та Руанди, хоча офіційна позиція міжнародного співтовариства у випадку з цими країнами проголошувала неможливість зворотної дії принципу «*ratione temporis*», оскільки статут було прийнято пізніше, ніж злочини були скоєні.

М. Гнатовський зазначає, що ідея міжнародного кримінального правосуддя в контексті нещодавніх подій в Україні дуже популярна в національному політичному дискурсі. Драматичні події, що розпочалися в листопаді 2013 р., винесли питання співпраці України з МКС у центр громадської уваги. Водночас дуже поширені викривлені уявлення та хибні заяви щодо того, що собою являє МКС та який обсяг його повноважень. Зокрема, МКС не замінює національні суди, навіть якщо йдеться про найсерйозніші злочини за міжнародним правом, що входять до його юрисдикції. Основна відповідальність за переслідування осіб, яких обвинувачено в геноциді, злочинах проти людяності та воєнних злочинах, покладається на держави [8].

У цьому контексті доцільно навести точку зору М.В. Буроменського, який акцентує на становленні міжнародного кримінального права, яке безпосередньо пов'язане з прийняттям статутів міжнародних кримінальних судових органів: Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді, Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, Римського Статуту МКС. У цих актах закріплено юрисдикцію трибуналів стосовно чітко визначеного переліку злочинів, сформульовано склади таких злочинів і визначено кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі процедури притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності. Міжнародне співробітництво в боротьбі з кримінальною злочинністю спрямоване на координацію діяльності національних поліцейських і судових органів і не пов'язане з наданням міжнародним органам субординаційних повноважень. Відповідно, під міжнародною кримінальною юрисдикцією варто розуміти право міжнародних судових органів згідно із своєю компетенцією розглядати і вирішувати кримінальні справи. Виникнення міжнародної кримінальної юрисдикції пов'язане зі створенням міжнародних судових органів і закріпленням у міжнародних договорах права таких органів розглядати кримінальні справи по суті. Міжнародне співробітництво в боротьбі з кримінальною злочинністю не породжує міжнародної кримінальної юрисдикції, а лише визначає особливості національної кримінальної юрисдикції в умовах, застережених у міжнародних договорах [7].

Першою справою суду, в якій уже були винесені рішення, стала справа Томаса Лубанги Діало – засновника та лідера одного з озброєних угруповань у Демократичній Республіці Конго. 14.03.2012 р. він був визнаний винним у вербуванні дітей у військові угруповання [9]. Таким же чином нині розглядаються справи ще двох лідерів повстанських угруповань у Конго. Нині МКС розглядає також справи щодо ситуації в Уганді, ситуації в Центральнопівденноафриканській Республіці та Суданській провінції Дарфур.

Великою проблемою на шляху розвитку та діяльності універсальності міжнародної кримінальної юстиції став політичний і правовий спротив деяких країн. Занепокоєння держав, війська яких перебувають на території інших країн, зокрема як миротворчі, зрозуміле. Злочини, що здійснюються військовослужбовцями, – явище нерідкісне. Так, у серпні 1997 р. в італійській пресі були опубліковані матеріали про злочини італійського контингенту військ у Сомалі, включаючи зґвалтування, торгівлю зброєю, наркотиками тощо. У результаті розслідування, яке проводило Міністерство безпеки Італії, у травні 1998 р. були накладені стягнення на 13 офіцерів, кримінальні процеси не відбулися [10, с. 44–47].

Питання відповідальності військового персоналу та учасників миротворчих операцій досі залишається відкритим. Як зазначає Т.Л. Сироїд, статuti міжнародних органів кримінальної юрисдикції, зокрема МТКЮ, МТР та МКС, не містять спеціальних положень про відповідальність учасників миротворчих операцій. Винятком є тільки статут Спеціального суду по Сьєрра-Леоне, який визначив відповідальність учасників операцій ООН із підтримання миру і пов'язаного з ним персоналу [11, с. 166–172].

Отже, на сучасному етапі в розв'язанні проблеми покарання за міжнародні злочини діє не лише ООН, але й особливий орган – Міжнародний кримінальний суд.

Простежується тенденція до широкого обов'язкового «співробітництва держав заради міжнародної справедливості» завдяки гарантіям звичаєвого права, нормам принципів ООН, встановленню системи розуміння юридичного обов'язку *opinio juris* такого співробітництва шляхом регулювання співробітництва нормами, гарантіями женеvського права та практикою застосування системи Рішень Ради Безпеки ООН. Іншою тенденцією є концептуальна можливість та спроби визначення складу злочинів із «широким об'єктом та суспільною небезпекою для націй» щодо злочинів тероризму, работоргівлі, наркотрафіку, ядерної зброї, вимушеної проституції, системного та масового зґвалтування. Третьою тенденцією можна визначити створення системи «справедливих імунітетів військовослужбовців» під час миротворчих операцій, якщо дії останніх не становлять більшу суспільну небезпеку, ніж причини таких заходів колективної безпеки.

Висновки. Таким чином, у концепції міжнародної відповідальності фізичних осіб відбуваються зміни, які перетворюють на прагматичнішу систему справедливої відповідальності фізичних осіб. За таких умов універсальна система співробітництва в протидії та притягненні до відповідальності за міжнародні злочини є обов'язковою. Застосоване право МКС базується на сучасних нормах національного права. Склад злочинів здатен розширюватися залежно від сприйняття «суспільної небезпеки систематичних дій проти широкого кола націй», передбаченої не лише національною системою, але й природним правом, звичаями застосування такої кваліфікації злочинів на національному рівні та завдяки міжнародним регіональним і двостороннім договорам, залежно від понять «суспільна небезпека» та «необхідна справедливість». Додатковим елементом такої «справедливої відповідальності» є імунітет військовослужбовців під час миротворчих операцій і, відповідно, поняття «необхідних дій», суспільна небезпека яких має бути меншою за суспільну небезпеку об'єкта протидії.

Список використаних джерел:

1. Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_010.
2. Safferling Ch.J.M. Towards an international criminal procedure. Oxford, 2001. 395 p.
3. Wilson A. Richard. Writing history in International Criminal Trials. Cambridge, 2011. 257 p.
4. Устав Международного уголовного суда от 17 июня 1998 г. // Международное право в документах : учебное пособие / Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. 5-е изд. М., 2004. 880 с.
5. Рішення Міжнародного Суду ООН Нікарагуа проти США № 2556. URL: <http://www.icj.org/docket/files/70/6503.pdf>.
6. Сироїд Т.Л. Правове регулювання арешту статutom Міжнародного кримінального суду. Вісник харківського університету внутрішніх справ. 2009. Вип. 44. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2009_44/VV-44/VV-44_8.pdf.
7. Томас Лубанга признан виновным в вербовке детей // Евроньюс. URL: <http://ru.euronews.com/2012/03/14/congolese-warlord-found-guilty-in-icc-s-first-ruling>.
8. Коржаков А.П. Уголовные преступления государства. Московский правовой весник. 1998. № 3. С. 44–47.
9. Сироїд Т.Л. Щодо питання притягнення учасників миротворчих операцій ООН до кримінальної відповідальності. Публічне право. 2011. № 4. С. 166–172.